

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Ідентифіковано та систематизовано основні проблеми функціонування сільськогосподарських підприємств, що визначають рівень їх економічної безпеки. На основі виявлених проблем та стримуючих чинників економічної безпеки сільськогосподарських підприємств визначено пріоритетні перспективи її зміцнення.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, сільське господарство, стримуючі чинники.

Постановка проблеми. Ризиковий характер підприємницької діяльності, невизначеність та підвищення рівня конкурентної боротьби обумовлюють необхідність зміцнення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Зазначена проблема є особливо актуальною для сільськогосподарських підприємств, з огляду на підвищену ризикованість їх діяльності, що пов'язано

із природно-кліматичним чинником та використанням землі як основного засобу виробництва. Виявлення основних проблем функціонування сільськогосподарських підприємств та перспектив зміцнення їх економічної безпеки дасть змогу захистити товаровиробників від дії деструктивних впливів та створити сприятливі умови для їх розвитку у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки підприємств та проблем її формування знайшли своє відображення у наукових працях відомих дослідників, зокрема О.Л. Груніна [2], В.І. Кириленка [5], А.В. Козаченка, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенка [6], В.В. Шликова [9], В.І. Ярочкіна [10] та інших. Однак, проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств Житомирської області та формування їх економічної безпеки потребують більш детального вивчення.

Ціль роботи. Метою статті є вивчення основних проблем функціонування сільськогосподарських підприємств, що стримують подальший їх розвиток.

Виклад основного матеріалу. Для виявлення пріоритетних перспектив зміцнення економічної безпеки підприємств важливо ідентифікувати та систематизувати основні проблеми, що визначають її рівень. З цією метою проведено соціометричне опитування працівників сільськогосподарських підприємств Житомирської області різних форм власності та організаційно-правових форм господарювання щодо їх розвитку та загроз економічній безпеці. Респондентами даного анкетування були керівники (84 %) підприємств та головні спеціалісти (16 %) галузі сільського господарства.

У процесі дослідження виявлено, що 92 % респондентів серед основних проблем розвитку сільськогосподарських підприємств найвагомішою виділяють нестачу власних коштів для здійснення фінансово-господарської діяльності. В таких умовах підприємства не можуть розвиватися без залучення додаткових фінансових ресурсів. При цьому лише 40 % з них мають змогу отримати короткострокові (34 %) та довгострокові (6 %) кредити. Результати анкетування також засвідчили, що потреба товаровиробників у кредитних

ресурсах не задовольняється в повному обсязі. Під час опитування встановлено, що основними стримуючими чинниками залучення кредитів є високі відсоткові ставки, складність оформлення документів, відсутність застави та обмеженість інформації про кредиторів (рис. 1).

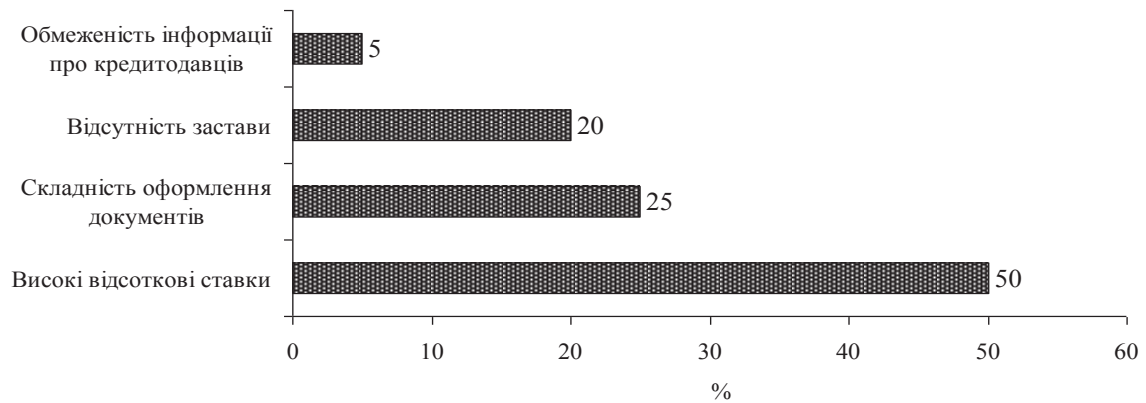

Рис. 1. Основні проблеми залучення сільськогосподарськими підприємствами кредитних ресурсів

Джерело: власні дослідження.

Кредитування сільськогосподарських товаровиробників здійснювалося із застосуванням відсоткових ставок на рівні 16-30 % річних, що робить його економічно не вигідним для господарств. Поряд з високою ціною на кредитні ресурси важливим чинником, що стримує розвиток кредитування, є неможливість використання землі як об'єкта застави, обмеженість інформації про кредиторів. Крім того, через неврахування банками специфіки аграрного виробництва, зокрема фактору сезонності, перевага надається короткостроковим кредитам, що для сільськогосподарських підприємств ускладнює процес виконання зобов'язань за такими кредитами, оскільки часто сума кредиту перевищує їх платоспроможність.

Не менш важливою проблемою для сільськогосподарських підприємств є низький рівень ресурсно-технічного забезпечення. Неспроможність забезпечити виробництво матеріальними ресурсами в необхідному обсязі є проблемою для 39 % респондентів. 21 % респондентів відзначили брак техніки у господарстві та високий рівень її зношеності – 30 %. Основною причиною

зазначених проблем респонденти (59 %) вважають брак коштів на оновлення техніки та високі ціни на матеріальні ресурси – 37 %. Процес відтворення основних фондів також унеможлиблює відсутність капітальних вкладень, що було зазначено 67 % опитаних.

Важливим у процесі здійснення господарської діяльності є забезпеченість трудовими ресурсами. Однак, як зазначають 55 % респондентів для працівників сільського господарства існують незадовільні соціальні умови життя на селі (38 %), що зумовило високу плинність кадрів на підприємствах. 37 % опитуваних відзначили низький рівень продуктивності праці, що обумовлюється недостатнім стимулюванням (матеріальним, адміністративним, моральним) працівників (55 %). Опитування респондентів (8 %) показало, що темп зростання заробітної плати перевищує продуктивність праці сільськогосподарських працівників. Водночас, позитивним є те, що майже всі респонденти (94 %) не мають заборгованостей по заробітній платі перед своїми працівниками та 6 % опитуваних мають заборгованість за період 1-3 місяці.

Серед основних проблем сільськогосподарських підприємств (67 % опитаних) є відсутність капіталовкладень. На думку респондентів, це унеможлиблює процес відтворення основних фондів. Значної уваги також потребує недостатній ступінь окупності витрат виробництва (26 %). Однак, найбільш ймовірними загрозами, що можуть порушувати роботу підприємств респонденти вважають низькі реалізаційні ціни на сільськогосподарську продукцію (70 %). За результатами досліджень встановлено, що перешкодою ефективного використання земельних ресурсів є низька родючість ґрунтів Житомирської області (63 % опитаних), несприятливі природно-кліматичні умови (21 %) та нераціональне використання земельних ресурсів (16 % респондентів).

Важливим елементом фінансово-кредитного механізму є страховий захист сільськогосподарського виробництва. Проте, вітчизняний ринок страхування у галузі сільського господарства є недостатньо розвинений. Зокрема, нині страхується близько 3 % ризиків, тоді як у більшості країн цей

показник сягає 70-80 %. Недосконалість чинного законодавства у цій сфері призвело до взаємної недовіри у страхувальників та страховиків, а страхування виробниками сільськогосподарської продукції сприймається як вимушений засіб для отримання кредиту чи державної дотації. Більшість респондентів (67 %) сільськогосподарських підприємств Житомирської області відзначили, що не мають можливостей страхувати своє майно (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів щодо проблем, що стримують страховий захист виробництва сільськогосподарської продукції

Джерело: власні дослідження.

Враховуючи велику кількість загроз функціонуванню галузі, лише 9 % респондентів здійснюють страховий захист свого виробництва, 12 % страхують майно час від часу, а 12 % планують робити це у перспективі. Основною причиною недоступності до страхового захисту виробництва 58 % респондентів відзначили відсутність гарантій виплати страхового відшкодування; 24 % респондентів вказали на брак фінансових ресурсів; 14 % респондентів підкреслюють неприйнятні умови страхування; 4 % не мають достатньої інформації про діяльність страхових організацій.

Зазначені проблеми потребують їх вирішення. Керівники та спеціалісти сільськогосподарських підприємств вважають, що основними чинниками, які сприяли б розвитку підприємств є державна підтримка – 42 % (табл. 1).

**Ідентифікація заходів сприяння розвитку
сільськогосподарського підприємства**

Вид заходу	Частка респондентів, %
Державна підтримка	42
Наявність фінансових ресурсів	37
Достатнє технічне забезпечення	11
Висока кваліфікація та досвід працівників	4
Ефективне використання земельних ресурсів	3
Підвищення якості продукції	3

Джерело: власні дослідження.

Бюджетне фінансування здійснюється для підтримання мінімально необхідного рівня доходності сільськогосподарських підприємств в умовах несприятливої ринкової кон'юнктури. Це має забезпечити виробництво продукції, обсяги, асортимент та якість якої є достатніми для формування належного рівня продовольчої безпеки країни. Для підтримки аграрних підприємств Житомирської області з державного бюджету у 2010 р. виділено 35,5 млн. грн, що на 54 % менше, ніж у 2006 р. (рис. 3).

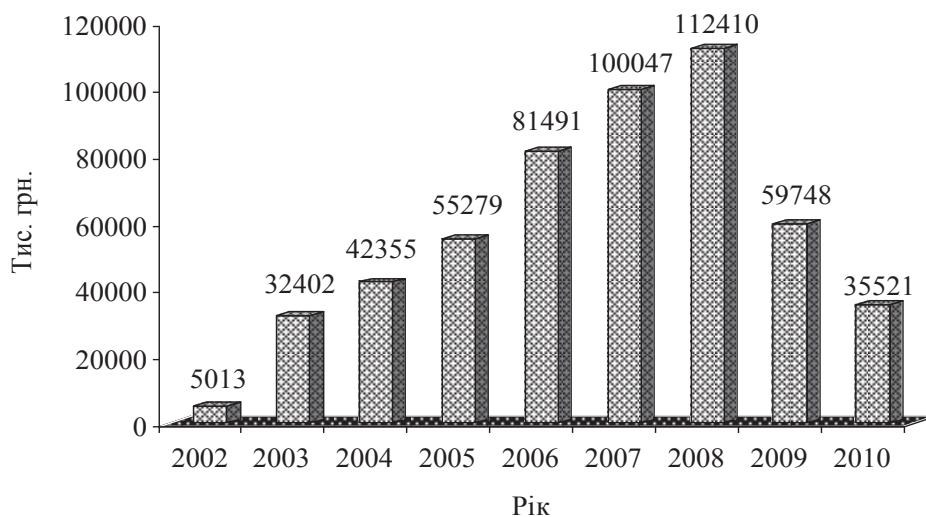

Рис. 3. Бюджетне фінансування підприємств аграрного сектору Житомирської області

Джерело: розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку в Житомирській області.

Основна частина бюджетних ресурсів доводиться на Олевський (7280,8 тис. грн), Житомирський (4705,6 тис. грн) та Попільнянський (3929,5 тис. грн) райони. За результатами опитування, державна підтримка є одним з основних джерел забезпеченості сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами, що сприятиме їх розвитку (37 %). 11 % респондентів потребують достатнє технічне забезпечення; 4 % – відчують брак досвідчених та висококваліфікованих працівників; 3 % опитаних вважають за доцільне ефективно використовувати земельні ресурси та підвищувати якість сільськогосподарської продукції.

Важливо підкреслити те, що значна частка респондентів підкреслюють факт існування проблем, які перешкоджають зміцненню екологічної безпеки сільськогосподарських підприємств. При цьому найбільш значущим та таким, що вимагає нагального вирішення, є питання низької родючості ґрунтів (63 % опитаних). Зазначимо, що підвищення якості земельних ресурсів господарств може здійснюватись і без інвестування значних обсягів фінансових ресурсів. Зокрема розробка та використання не тільки економічно, але й екологічно обґрунтованих сівозмін дасть можливість спочатку призупинити деградацію ґрунтів, а потім поступово їх відновити.

Заслугує на увагу і проблема неспроможності сільськогосподарських підприємств конкурувати на зовнішніх ринках за ціною: ціни на продукції більшості сільськогосподарських підприємств (71 % опитаних) вищі за ціни конкурентів. Цю проблему слід розглядати у загальнодержавному масштабі, оскільки вона характерна для вітчизняних сільськогосподарських виробників, ціни на продукцію яких в переважній більшості вищі за ціни їх зарубіжних конкурентів. Основною причиною такої ситуації є висока собівартість вітчизняної продукції сільського господарства. Проте, навіть відносно високі ціни не забезпечують повної окупності витрат, що підтвердили 26 % респондентів.

Подолання проблеми, з одного боку, вимагає значних фінансових впливань (зокрема на придбання сучасних основних засобів, вдосконалення технологій

виробництва). Однак, поряд із фінансово затратними заходами слід виділити і ті, що не вимагають суттєвих інвестицій. До них належать, наприклад, вдосконалення управлінських процесів, оптимізація галузей сільськогосподарського виробництва у межах господарської діяльності підприємств. Загалом, такі вдосконалення допоможуть значно заощадити кошти у майбутньому, що, в свою чергу знизить рівень залежності сільськогосподарських підприємств від зовнішніх джерел фінансування, та, відтак, зміцнення фінансової складової економічної безпеки.

Проведений аналіз та виявлені проблеми є підґрунтям для побудови матриці SWOT-аналізу, що допоможе виявити основні перспективи зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

**Матриця SWOT-аналізу економічної безпеки
сільськогосподарських підприємств**

МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
Здійснення сільськогосподарського страхування	Дія природно-кліматичних ризиків
Створення ефективної системи нематеріальної мотивації праці	Погіршення соціальних умов життя на селі
Виготовлення екологічно чистої сільськогосподарської продукції	Зміна бюджетної політики держави
Залучення інвестиційних коштів	Погіршення інвестиційного клімату в державі
Пільгове кредитування	Погіршення стану банківської системи країни
Підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення	Поглиблення диспаритету цін
Створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та агропромислових формувань	Відкриття внутрішніх ринків для імпоротної сільськогосподарської продукції
Відновлення родючості ґрунтів	Зниження родючості ґрунтів
Зниження собівартості сільськогосподарської продукції	Зміна податкової політики держави
СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
Сприятливість природно-кліматичних умов	Недостатній рівень забезпечення фінансовими ресурсами
Прийнятна продуктивність праці сільськогосподарських працівників	Недостатня забезпеченість матеріально-технічними ресурсами
Висока якість сільськогосподарської продукції	Високий рівень зношення основних фондів
Довіра споживачів до вітчизняної сільськогосподарської продукції	Значна плінність кадрів
Забезпеченість земельними ресурсами	Низький рівень інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств

Джерело: власні дослідження.

Сільськогосподарським підприємствам доцільно розробляти стратегію щодо посилення сильних сторін, особливо підвищення продуктивності праці шляхом розробки адекватної та дієвої системи її мотивації. Важливим для галузі сільського господарства є висока якість продукції, що можливо досягти за рахунок виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Також слід реалізовувати наявні можливості підприємств, що допоможе усунути слабкі сторони виробників сільськогосподарської продукції, зокрема: залучення додаткових інвестиційних ресурсів, покращення рівня матеріально-технічного забезпечення, організації системи стимулювання працівників тощо.

В той же час особливу увагу слід звернути на ліквідацію зовнішніх загроз відносно підприємства – зміни податкової та бюджетної політики держави, погіршення інвестиційного клімату та відкриття внутрішніх ринків для дешевої імпортової продукції. Оскільки наведені загрози ліквідувати неможливо, в цьому випадку необхідно усунути або зменшити їх вплив.

Отже, керівникам підприємств необхідно приділяти увагу підсиленню сильних та усунення слабких сторін (в першу чергу, на рівень забезпеченості фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, а також на плинність робочого персоналу) за рахунок реалізації відповідних можливостей (залучення інвестиційних коштів, пільгового кредитування, створення ефективної системи нематеріальної мотивації праці) та усунення наявних загроз.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід відмітити, що найбільшими проблемами функціонування сільськогосподарських підприємств Житомирської області є нестача власних коштів, брак техніки та високий рівень її зношеності, нестача кваліфікованих працівників, що обумовлюється незадовільними соціальними умовами життя на селі та недостатнім стимулюванням їх праці. Побудова матриці SWOT-аналізу економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, дала можливість визначити основні перспективи зміцнення її рівня, зокрема залучення додаткових інвестиційних ресурсів, покращення рівня матеріально-технічного

забезпечення, підвищення продуктивності праці, організація системи стимулювання працівників, виробництво високоякісної продукції тощо.

Література

1. Бондарук Т. Г. Вплив бюджетного фінансування на розвиток сільськогосподарського виробництва: зб. наук. праць / Т. Г. Бондарук. – Луганськ, 2004. – № 37 (49). – С.17–21.
2. Грунин О. Л. Экономическая безопасность организациями / О. Л. Грунин, С. О. Грунин. — СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
3. Гудзь О. Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості / О. Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 170 с.
4. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
5. Козаченко А. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / А. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К: Лібра, 2003. – 280 с.
6. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К.: КЕІМ, 2003. – 320 с.
7. Свіцька С. Б. Основні проблеми та напрями подолання кризи фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами: зб. наук. праць / С. Б. Свіцька. – Хмельницький, 2010. – №2, Т. 3. – С. 186–190.
8. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – СПб, 1999. – 138 с.
9. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 1998. – 192 с.

Аннотация. Идентифицированы и систематизированы основные проблемы функционирования сельскохозяйственных предприятий, определяющих уровень их экономической безопасности. На основе выявленных проблем и сдерживающих факторов экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий определены приоритетные перспективы ее укрепления.

Summary. The problems of agricultural enterprises determined their level of economic security are identified and systematized. Based of the problems revealed and the factors hampering economic security of agricultural enterprises the priority prospects for strengthening the economic security are determined .